

Az egyházi unionizmus a két világháború közötti Magyarországon

GODZSÁK ATTILA

Az unió előzményei Magyarországon

Az 1439–1442 közötti Firenzei zsinaton elfogadott elveket alapul véve Magyarországon többször történtek kísérletek a keleti és a nyugati keresztények egyesítésére, a skizma felszámolására.¹

A magyarországi délszlávok uniója négy szakaszban játszódott le. Először a márcsai unió 1611-ben, majd a zsummeraki 1630-ban, ezt követte a komáromi rácok uniója 1673-ban és végül a szerémségi és a dunántúli délszlávok uniója 1688–90-ben. De a 18. század első harmadára ezek az uniók megszűntek, csupán Zsummerakban maradt négy görögkatolikus parókia, három és félezer hívővel.²

Kárpátalján az egyházi egység helyreállításának eszméje a 17. század elején jelentkezett. Az ungvári uniót két sikertelen kísérlet előzte meg. A kezdeményezés Ung és Zemplén vármegyék leghatalmasabb főúrától, Homonnai Drugeth Györgytől indult, először sikertelenül. Ő túlnyomórészt ortodox jobbágycsoportokat akart katolikus hitre téríteni. Mivel a közeli Lengyelországban is voltak birtokai és rokonai, ezért minden bizonnyal jól ismerte az általa is alapul vett breszti unió körülményeit. 1614 pünkösdjén Krasznibród (Laborcrév) községben a kápolna helyén, a Szentlélek tiszteletére

1 Ezek szerint a keletiek elismerték a római pápa főségét, a primátust, a Filioque-tant, (vagyis, hogy a Szentlélek a Fiútól is származik), a tisztítóhely létét, valamint azt, hogy az ostya és a kovászos kenyér egyaránt érvényes anyaga az Oltáriszentségnek. Viszont cserébe a keletiek megtarthatták szertartásukat és papjaik elnyerték mindazon jogokat és kiváltságokat, amelyek hazánkban a római katolikus lelkészeket megillették.

2 GODZSÁK Attila: *A Szent Miklós Magyarországi Uniós Szövetség*, in: *Egyháztörténeti Szemle* 2017/1 20–40. (=GODZSÁK 2017), 22.

építettett új templom felszentelésekor akarta kihirdetni az uniót, ahol tizenháromezer ember gyűlt össze. Az eseményből azonban vérontás lett. A másik kezdeményezés pedig Taraszovics Bazil 1640-es munkácsi kísérlete volt. Végül 1646. április 24-én az ungvári vártemplomban 63 ortodox pap letette a katolikus hitvallást. A következő években az unió elterjedt a püspökség egész területén, így az Alföldön is. A folyamat az 1664-es munkácsi és az 1721-es máramarosi unióval ért véget.³

Erdélyben a jezsuiták először az örmények körében kezdték meg az uniós térítést az 1680-as években. Az erdélyi románok megnyerésének folyamodványaként jött létre a gyulafehérvári unió 1701-ben, és hosszú folyamat eredményeképp a nagyváradi 1765-ben. Az Apostoli Szentszék a keleti szertartású katolikusok számára 1721-ben a fogarasi, 1771-ben a munkácsi, 1777-ben pedig a nagyváradi és kőrösi egyházmegyéket állította fel.⁴

Ezek az uniók teremtették meg a Kárpát-medencében a keleti rítusú katolikusságot, nekik köszönhető a magyar görögkatolikusság léte is.

A katolikus megújulás jegyében összeült trienti (trentói) zsinat (1545–1563) eredeti szándéka pedig a reformáció okozta nagy egyházszakadás megszüntetése volt, ami bár megteremtette az ellenreformáció alapjait, de fő célját nem érte el. A protestáns–katolikus unió gondolata Magyarországon a 19. század elején, a protestantizmus 300. évében merült föl legerőteljesebben, de eredménytelenül. De a későbbiek során se merült feledésbe.⁵

XIII. Leó pápa a 19. sz. végén újra úgy vélte elérkezett az idő nyitni a keleti egyház felé ezzel megindult a szervezkedés Európában. A 20. század elején sorra alakultak Európában a különböző uniós egyesületek, melyek az eredeti célkitűzések talaján állva az összes skizmában élő keleti keresztényt kívánta az „akolba” visszatéríteni és megteremteni az alapjait az egységes egyháznak.

Az első világháború borzalmai után pedig újabb lendületet vett általánosságban minden egységesítő törekvés legyen az világi vagy egyházi. Vizsgált korszakunkban XI. Pius pápa 1928-ban állt ki ismételtlen az egyház egységének eszméje mellett, bár a reformátusoknak nem tetsző módon, ugyanis a reformátusok nem fogadták el a katolikus egyház

3 GODZSÁK 2017, 22–23.

4 GODZSÁK 2017, 23.

5 A kísérletekhez ld.: SZALKAY RÓBERT: *A protestáns–katolikus unió gondolata Magyarországon 1817-ben.* In: *Tanulmányok Prof. Dr. Csobány János tiszteletére*, Sárospatak–Debrecen, 2009, 45–51.; KIRÁLY KELEMEN: *Katolikus-protestáns egységtörekvés története Magyarországon.*, New Brunswick, Standard Press 1965. (=KIRÁLY 1965)

„visszatérítő” politikáját – ők kölcsönös közeledésen és engedményeken keresztül látták az utat. Épp ezért nem is gyakran használták az unió vagy reunió szót, hanem sokkal inkább az ökumené/ökumenizmus szó terjedt el körükben, mely más jelentéstartalommal is bír, mint a mi unió szavunk.

Először fordítsuk tekintetünk „kelet felé” a klasszikus uniós próbálkozásokra.

Az unionizmus és az uniós szövetség előkészítése a Keleti Egyház hasábjain és az unionista szervezkedés a '30-as években

1934-ben alakult a Chrysostomos Társaság Szántay-Szémán István és Kozma János vezetésével és ez évben indult útjára a Keleti Egyház c. folyóirat is a társaság gondozásában. A társaság célja volt többek között: „*a szent unió és távolabbról a teljes keresztény egyházi egység eszméjét ápolni, s az Anyaszentegyház keretein álló kereszténység körében is népszerűsíteni*”.⁶

Szántay-Szémán István és Kozma János voltak a fő mozgatórugói a lap indulásának és működésének is. Az első években Papp Antal érsek saját háza működött a kiadóhivatalként és szerkesztőségként. A lap 1943-ig jelent meg és már alapításától nem titkolt célként az unió ügyét tűzte zászlajára.⁷

1940-ben a SZEMISZ⁸ tulajdonába került át a lap, és vált annak hivatalos lapjává, ekkor megújult a szerkesztőbizottsággal vette föl a harcot az unió érdekében.⁹

A lap fő céljának a keleti és nyugati egyház közti ellentétek és feszültségek oldását tekintette. Görögkatolikusként a szerkesztők a híd szerepét próbálták betölteni a két egyház között, hiszen mind a két félhez tartozónak érezték maguk. A keleti értékek nyugatra közvetítését és ezáltal a katolikuság lelki gyarapodását kívánták ezáltal. Továbbá a keleti rítus megőrzését is fontosnak tartották, hogy az ne keveredjen latin elemekkel.¹⁰

6 Görög Katolikus Szemle, 1934. febr. 11. 1.

7 LAKATOS ÉVA: *Magyar irodalmi folyóiratok. K–M*, Budapest, 1977, 673.; *A Magyar Sajtó Évkönyve*, 1939. 228.

8 Szent Miklós Magyarországi Uniós Szövetség, bemutatását lásd a későbbiekben.

9 SZEMERSZKI MIHÁLY: *A „Keleti Egyház” folyóirat*, in: PAPP ANDRÁS (szerk.): *„Az úr az én erősségem” (Zsolt 18,3) – 150 éve született Papp Antal c. küzdelmi érsek*, Miskolc-Belvárosi Görögkatolikus Parókia, Miskolc, 2017. (=SZEMERSZKI 2017), 84.

10 SZEMERSZKI, 85.

A folyóiratban sokan publikáltak, mely annak a jele, hogy nem csupán egy szűk csoport kívánta szolgálni ezeket a célokat. A lap állandó szerzője volt többek között Dudás Miklós püspök, Rohály Ferenc és Petrasovszky Emánuel is.¹¹ A lap sok írást közölt a keleti rítussal és a kortárs hitélettel kapcsolatban továbbá, a hazai görögkatolikus egyházközségek életébe is betekintést lehet nyerni a lapból. De mégis számunkra a legfontosabb, hogy a keleti és nyugati egyház unióját kívánó külföldi szervezetek működéséről is gyakorta beszámoltak és a hazai unió egyesület megalakulása előtt annak szervezéséről, utána pedig annak működéséről is, hiszen már az egyesülethez tartozott a lap 1940-től.

A lap hasábjain folyamatosan közöltek unió témájú tanulmányokat és beszámolókat, rövid híreket más országok unió szervezkedéseiről. Hogy csak az első évekből említsünk néhányat, többek között ilyen címekkel jelentek meg hírek a lapban: *Unió nap a Lublini szemináriumban*,¹² *Unió-Ünnepségek Lúgoson*,¹³ *Unió kongresszus Lengyelországban*,¹⁴ *Unió nap Ferrarában*,¹⁵ *Unió ünnepség Parisban*,¹⁶ *Unió hajlandóság Észtországban*,¹⁷ *A német unió mozgalom*,¹⁸ *Visszatérés Rómához az Egyesült Államokban*¹⁹ (protestánsok visszatéréséről tudósít); *Az unió Trivandrumban*.²⁰

De írtak a bajorok unió kezdeményezéséről,²¹ tudósított a lap arról, hogy az antiochiai patriarchátushoz tartozó homszi, tiruszi és tripoliszi egyházmegyék híveinek jelentős része bejelentette a katolikus egyházhoz való csatlakozását.²² Megemlézték az egyházak egységéért a nubiai kopt egyházmegye székesegyházában tartott istentiszteletet,²³ beszámoltak a lengyelországi unió egyesület egy rendezvényéről,²⁴ máskor gyűléséről,²⁵

11 SZEMERSZKI, 87.

12 Keleti Egyház, 1936/5. 153.

13 Keleti Egyház, 1936/6. 185.

14 Keleti Egyház, 1936/6. 186.

15 Keleti Egyház, 1936/7–8. 221.

16 Keleti Egyház, 1937/3–4. 79.

17 Keleti Egyház, 1937/3–4. 84–85.

18 Keleti Egyház, 1937/3–4. 86–90.

19 Keleti Egyház, 1936/7–8. 226.

20 Keleti Egyház, 1936/7–8. 225.

21 Keleti Egyház, 1937/1. 33.

22 Keleti Egyház, 1936/4. 120.

23 Keleti Egyház, 1936/4. 120.

24 Keleti Egyház, 1938/4. 111.

25 Keleti Egyház, 1935/4–5. 148.

a besszarábiai uniós mozgalomról,²⁶ az amerikai uniós hétről,²⁷ a fehéroroszk szervezkedéséről²⁸ és a pinszki uniós konferenciáról is.²⁹ A lengyel unionistákkal eléggé gyakran foglalkoztak az említetten kívül is.³⁰ Egy H. V. monogramú személy *Missziós utam Jugoszláviában (Unionizmus a gyakorlatban)* címmel írt cikket,³¹ de beszámoltak a VII. Velehrádi uniós kongresszusról is.³² Hírt adtak a Keresztény Egység Világkongresszusáról,³³ a román egyház tagjainak uniós gondolatairól,³⁴ a franciák unióhoz való hozzáállásáról a Comité National d'Études Sociales et Politiques kebelében lefolytatott megbeszélést ismertetve, mely még 1930. március 24-én zajlott Párizsban.³⁵ De a francia unionistákról a lengyelekhez hasonlatosan gyakran írtak.³⁶ Bemutatták a Hollandiában működő „*Unió Apostolságát*”, ami 450 parókiát és több mint 30 ezer tagot tudhatott magáénak 1939 elejére.³⁷ A későbbiekben még a sanghaji uniós mozgalomról is beszámoltak.

Mint láthattuk rendkívül élénk unionista élet volt a korszak Európájában, melyről színesen beszámolt hasábjain a Keleti Egyház is.

Ezekén a híreken kívül rendkívül értékes tanulmányok, beszámolók és hosszabb írások is születtek az egyesülés témájában. Ilyen beszámoló Szántay-Szémán István *Az uniós mozgalom és az olasz példaadás c. írása*,³⁸ vagy például Dr. Sz. monogrammal *A lebergi uniós kongresszus és jelentősége* című beszámoló.³⁹ Szántay-Szémán írt tanulmányt *XIII. Leó pápa uniós szözezata és kelet* címmel is, mely egy elemzés az 1894. június 20-án kiadott enciklikáról,⁴⁰ vagy megemlíthetjük még Krajnyák Gábor történeti jellegű tanulmányát is *A görögkatholikus egyház Magyarországon és a szent unió* címmel.⁴¹ (Eredetileg elhangzott előadásként a kalocsai szemináriumban 1937. március 9-én.)

26 Keleti Egyház, 1934/2. 73.

27 Keleti Egyház, 1935/4–5. 149.

28 Keleti Egyház, 1935/4–5. 148.

29 Keleti Egyház, 1935/9. 287.

30 pl.: Keleti Egyház, 1935/10. 316.; 1936/4. 121.

31 Keleti Egyház, 1936/7–8. 232–236.

32 Keleti Egyház, 1936/9–10. 278–280.

33 Keleti Egyház, 1937/10–11. 277.

34 Keleti Egyház, 1937/10–11. 278.

35 Keleti Egyház, 1937/10–11. 280–288.

36 Pl.: Keleti Egyház, 1936/2. 57–58.

37 Keleti Egyház, 1939/2. 55.

38 Keleti Egyház, 1937/7. 190–192.

39 Keleti Egyház, 1937/3–4. 66–71.

40 Keleti Egyház, 1937/7. 161–167.

41 Keleti Egyház, 1937/5–6. 135–146.

1935-ben Veszprémben Rott Nándor püspök meghívására és Győrben Breyer István püspök meghívására tartott Szántay-Szémán István, a lap főszerkesztője és az unió egyik élharcosa előadásokat uniós témában.⁴² A győri előadást a Keleti Egyház is közölte.⁴³ Előadásában kifejtette, hogy „a legtágabb értelemben vett unionizmus, vagyis az összes keresztény egyházak egyesítésére való törekvés emberi számítás szerint bármennyire lehetetlennek látszó vágyakozás, — ma mégis a keresztény kultúra és a civilizáció legaktuálisabb problémája”. Mely azonban dogmatikai alapon nem történhet meg a jelen kudarcait tanulságul véve, ezért hittani alapon, az „egy akol és egy pásztor” elv mentén kell próbálkozni. Maga Szántay-Szémán 1935-ös római útja után igen nagy reményekkel tért haza az unió ügyét illetően, melyről be is számolt.⁴⁴ 1935 novemberében pedig Juhász Dénes foglalkozott a témával a lap hasábjain.⁴⁵

Hosszasabban értekezett Luttor Ferenc is a lapban Az unió problémája címmel, melyben tagadja azt a vádat, mely szerint a katolikus egyház csupán létszámát szeretné növelni egy unióval, és kihangsúlyozza hazánk potenciális szerepét. „*Ne feledjük el, hogy minden ország léte a történelmi missió felismerésétől és kiteljesítésétől függ, melyet be kell tölteni. Az Unió szempontjából geografiailag is, de történelmileg is a Kelet és Nyugat mesgyéjén állunk. S abban a kulturális közösségben is, melyet az ország határok el nem választanak, nem lekicsinylendő a világprobléma unionisztikus vonatkozása.*”⁴⁶

Szántay-Szémán pedig *Unió vagy unifikáció* címmel írt már az 1935. évi április-májusi számban a kérdéstről.⁴⁷ Szántay-Szémán roppant érdekes eszmefuttatást folytatott a szertartásokról és arról a problémáról, hogy nem lehetséges egységesíteni őket, ugyanis nincs egyetemes szertartás vagy „egyetemesebb”.

A lapban egyre inkább folyamatosan előtérbe került a magyar uniós szövetség megalapításának vágya és a lehetőségek mérlegelése. 1938 januárjában Szántay-Szémán *Lesz-e uniós egyesületünk a szentévbén?* címmel írt cikket a Keleti Egyházba.⁴⁸ „*Nekünk is mielőbb meg kell szerveznünk a francia Ouvre-bez, vagy az olasz pro Oriente Christiano-hoz hasonló egyesületet, mert történelmi multunk s földrajzi adottságunkhoz méltóan nemcsak a jövőben kell kivennünk részünket az egyetemességet szolgáló munkából, hanem már a budapesti*

42 Keleti Egyház, 1935/10. 323.

43 Keleti Egyház, 1936/1 3–13.; 1936/2. 43–47.

44 Keleti Egyház, 1935/6.

45 *Az Unió és Kelet.* in: Keleti Egyház, 1935/9. 265–270.

46 Keleti Egyház, 1935/4–5. 97–101.

47 Keleti Egyház, 1935/4–5. 102–104.

48 Keleti Egyház, 1938/1. 1–3.

nemzetközi eucharisztikus kongresszuson is imponáló keretekben kell az egész Keletnek bizonyosságot tenni Krisztus egyetemes királysága és az általa alapított egy igaz egyház mellett. Ezt a feladatot pedig csak egy uniós egyesület oldhatja meg sikeresen.”

A Keleti Egyház 1938. november–decemberi számában pedig Milyen legyen a magyar uniós egyesület? címmel jelent meg egy írás, mely az olaszországi uniós egyesületről számolt be, mint követendő példáról.

Már az 1938 októberében tartott püspöki konferencia is komolyan foglalkozott az uniós egyesület ötletével, melynek székhelyül Miskolcot szánták.⁴⁹ A püspöki kar véleménye szerint „*az Országos Uniós Egyesület megalapítására irányuló mozgalom elindításához elegendő a saját Ordinárius engedélye. A többi Ordinárius szívesen fogja körlevélileg ajánlani, örömmel közölhetjük a K. E. [Keleti Egyház] olvasóival, hogy Papp Antal c. érsek úr Ő Nagyméltósága a hercegprímási irat nyomán már meg is adta a szükséges engedélyt s ezzel a munka meg is indult. Isten kegyelme s a Bold.[ogságos] Szűz pártfogása által reméljük, hogy az új év első napjaiban már a megalakulás tényéről adhatunk értesítést s ezzel teljesen beleállunk az Őszentsége legszebb óhaját teljesítőké hatalmas phalanxába.*”⁵⁰

A '30-as '40-es években a Keleti Egyház hasábjain kívül is folyt propagandája az egyház egyesülésének. Szántay-Szémán maga is publikált ilyen jellegű írásokat más helyekre pl.: Az uniós mozgalom és az olasz példaadás a Katolikus Szemlében (1937). Továbbá könyvei is jelentek meg: *Az unionizmus* (1932), *Az eucharistia és az unió* (1937), *A pápaság az orosz-orthodoxia tükrében* (1939). I. Marinovval közösen pedig *Hogy mindnyájan egyek legyünk* címmel írt uniós kézikönyvet, mely a Szent István Társulat kiadásában jelent meg. A könyvben az unió körébe tartozó kérdések rövid, világos és meggyőző tárgyalásán kívül az unióért végezhető imák, ájtatossági gyakorlatok gondosan összeválogatott füzérét is megtalálja az olvasó.

SZEMISZ - A magyar uniós egyesület

A magyar uniós egyesület, a Szent Miklós Magyarországi Uniós Szövetség (SZEMISZ) 1939-ben a nyugati és keleti egyházak egyesülését kimondó 1439. évi firenzei egyetemes zsinat 500 éves évfordulóján jött létre. Alakuló gyűlésüket a XXVIII. Országos Katolikus Nagygyűlés

49 Keleti Egyház, 1939/2. 55.

50 Keleti Egyház, 1938/9. 261.

programjának keretében tartották meg. Jelen volt az alakuló gyűlésen a legtöbb egyházi vezető, érsekek, püspökök, hittanárok és a „sajtóapostol” Bangha Béla is. Volt miniszteri tanácsos és országgyűlési képviselő is köztük, de „egyszerű” iskolaigazgatók, tanárok, egyetemisták is. Ez mutatja mind a társadalmi, mind pedig az egyházi részről való támogatottságot. Az az alakuló gyűlésen választott ideiglenes vezetősége a következőképpen nézett ki: az ügyvezető elnök Szántay-Szémán István pápai prelátus, archipresbiter, apostoli kormányzói helynök, főtitkár Kozma János püspöki tanácsos, a főpénztáros Gulovics Andor szentszéki jegyző, ellenőr pedig Ladomérszky Béla szegedi parókus.⁵¹ Országos elnöke pedig Dudás Miklós hajdúdorogi püspök volt. Bár pesten volt az alakuló ülés, Miskolcon jegyeztették be az egyesületet.⁵²

A szövetség működtetett egy Tudományos és Irodalmi osztályt is, mely feladata az unió ügyének tudományos alapokon való propagálása volt. Bár az 1941-ben bekövetkezett székhelyváltás során nyíregyházára tevődött át az egyesület székhelye, de az osztály továbbra is Miskolcon székelt, csak úgy, mint a főtitkárság is, az egyesület működése alatt mindvégig.

Serédi Jusztinián egyből az ügy mellé állt, amit követően több római katolikus püspök is körlevélben kérte a híveket az egyesülethez való csatlakozásra. A győri püspök már 1939-ben és 1940-ben is, a kalocsai 1940-ben⁵³ és 1942-ben pedig Dudás Miklós hajdúdorogi görög szertartású püspök is megette ezt ismételten.⁵⁴

1940-ben átvette az egyesület, mint említettük a Keleti Egyház c. lapot. És értesítőt is indítottak pártoló és ifjúsági tagok részére „Szent Miklós Szövetség” címen, továbbá évkönyvek kiadásáról is határoztak.⁵⁵

Az egyesület arról is határozott, hogy minden évben országosan négy, uniós vasárnapot törekszik rendezni, s erre az alkalomra szentbeszéd-és konferencia-anyaggal látja el a papságot, hogy az unió gondolatát népszerűsíteni tudják a hívek között.⁵⁶

51 GODZSÁK 2017, 28.

52 A görögkatolikus Miskolci Apostoli Exarchátus és az egyesület kapcsolatához lásd: GODZSÁK ATTILA: *Papp Antal és a Miskolci Apostoli Exarchátus az egyházi unionizmus egy XX. századi fejezetében*, in: PAPP ANDRÁS (szerk.): „Az úr az én erősségem” (Zsolt 18,3) – 150 éve született Papp Antal c. küzdelem érsek Nagyikálló, 1867. november 17. – Miskolc, 1945. december 24. Miskolc-Belvárosi Görögkatolikus Parókia, Miskolc, 2017.

53 1939/483. sz., 1940/1740. sz., 1940/3575. sz.

54 Pesti Hírlap, 1942. július 18. 7.

55 GODZSÁK 2017, 33.

56 GODZSÁK 2017, 34.

A nyíregyházi királyi katolikus gimnáziumban egy görögkatolikus tanulói egyesületet alakítottak Szent Jozafát Uniós Egyesület néven szintén 1939-ben. Az egyesület vezetője Kovács Gyula görögkatolikus hittanár volt. Az új egyesület kihirdette, hogy a SZEMISZ-hez kíván csatlakozni és így a Szent Miklós Szövetség első ifjúsági csoportja lett 16 taggal. A nyíregyházi fiatalok 1940-ben a fiatalok stencil-sokszorosítású röplapokat is adtak ki Keleti Fény címmel.⁵⁷

1943-ban – hosszú előkészületek után – megalapították a „Szent Miklós Uniós Könyvtárát”, melynek első kötete Szántay-Szémán István A Szent Unió hőskora: Kuncevicz Sz. Jozefát polocki érsek élete és vértanúsága című munkája volt.⁵⁸

Az egyesület 1944-ig volt aktív, 1948-ban elrendelték az egyesületi nyilvántartásból való törlését. Ezzel lezárult a magyarországi egyházi unionizmus egy jelentős fejezete.

Katolikus – protestáns egységtörekvések

A katolikusok és protestánsok közötti unió sokkal nehezebben megvalósítható, hiszen a dogmatikai és más jellegű szakadékok sokkal mélyebbek, mint a katolikus és a görögkeleti egyházak között. Ennek ellenére erre is történtek kísérletek az 1930-as évek végétől, természetesen sokkal elméletibb szinten, mint a tárgyalt „kelet-nyugat” kísérletek. A protestánsok nem is az unió szót alkalmazták általában, hanem az „ökumenizmust” a közeledési kísérletekre.

A katolikus-protestáns párbeszédet Bangha Béla indította el 1937-ben, mikor a Magyar Szemle hasábjain publikálta Keresztény unió? című tanulmányát. Bangha látta, hogy a két felekezet közötti ellentétek nem orvosolhatóak rövid időn belül, de úgy vélte törekedni kell a közeledésre. A protestáns körök élénken reagáltak a cikkekre. A Magyar Szemle és a Protestáns Szemle lapjain többen is foglalkoztak a kérdéssel, maga Ravasz László püspök is. Ők is egyetértettek mind azzal, hogy az unió lehetetlen a dogmatikai akadályok miatt – szemben az ortodoxia és a katolikus egyház uniójával – mind pedig azzal, hogy a közeledés azonban kívánatos.⁵⁹

57 GODZSÁK 2017, 35–36.

58 GODZSÁK 2017, 40–41.

59 GICZI 2000, 17.

Bangha írásáról és a fejleményekről a legtöbb vidéki lap is beszámolt és a párbeszéd megélénkülése még a következő év elején is tartott. Sőt nem csak az országban, hiszen még a Prágai Magyar Hírlap is címlapos írásban foglalkozott Bangha második cikkével.⁶⁰

Természetesen a közeledésnek az is gátja volt, hogy a protestáns felekezetek egymással sem tudtak unióra lépni, pedig ennek a próbálkozásnak is évszázados hagyományai voltak hazánkban.⁶¹ A különbségek közül igen jelentős volt, hogy a katolikusok egy szervezettel is egységes uniót kívántak létrehozni – miként a görögkatolikusok is születtek. A protestánsok azonban inkább a belső összetartozás kifejezésére akarták helyezni a hangsúlyt.⁶² A későbbiek során egyébként katolikus oldalról Borbély István is felvetett hasonlót a Katolikus Szemlében az anglikán elképzelést elemezve, mely szerint Krisztus Egyháza nem korlátozódik egy vallási csoportra vagy többre, hanem mindenhol jelen van, ahol a Jézussal való lelki közösség fennáll, így magában Krisztusban együtt alkotják a felekezetek az igazi és egyetlen Egyházat.⁶³

A protestánsok különbözőféleképpen közelítették meg a kérdést. Raffay Sándor, a bányai egyházkerület püspöke az Evangélikus Élet című hetilap hasábjain a kereszténység egységének gyakorlati előfeltételeire fordította figyelmét, addig Pröhle Károly soproni evangélikus teológus elméleti megközelítésben vizsgálta az egyházi unió gondolatát.⁶⁴ Bangha a Magyar Szemle decemberi számában újra írt a témáról látván, mekkora párbeszédet indított el. 1942 decemberében Paczolay György református lelkész, szélsőjobboldali országgyűlési képviselő is megemlítette egyik parlamenti interpellációjában, hogy Bangha Béla volt az, akinek a cikke először „*zörgetett a magyar közvélemény ajtaján*” a témában.⁶⁵

1938-ban a Politika című hetilapban gróf Zichy Gyula kalocsai érsek is csatlakozott azokhoz, akik nyíltan a felekezetek közeledését tartották kívánatosnak a sorsfordító időkben. 1938 húsvétján pedig a katolikus és protestáns diákegyesületek együtt rendeztek konferenciát,

60 Prágai Magyar Hírlap 1937. dec. 8. 1.

61 GICZI Zsolt: *Egy eszmecsere és előzményei: vélemények a katolikus-protestáns egység megvalósításának lehetőségéről a Magyar Szemle és a Protestáns Szemle 1937–1938-as évfolyamaiban.* in: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, tomus CVIII. Szeged, 1999, 65–83. (=GICZI 1999) 68.

62 GICZI 1999, 76.

63 GICZI Zsolt: „A magyarság lelki egysége felé” A katolikus-protestáns egységtörekvés Horthy-korszakbeli történetéhez. in: Credo 2000/1–2. 17–24. (=GICZI 2000), 21.

64 GICZI 1999, 76–77.

65 Képviselőházi napló, 1939. XVI. kötet 477.

mely ismételtelen egy pozitív jel volt. 1939 tavaszán pedig a Szegedi teológushallgatók adtak elő egy színpadi „vitajelenetet”, a közeledés fontosságáról, mely elismerést aratott a protestáns vendégek között is.⁶⁶

Fontos megemlíteni, hogy a katolikus-protestáns közeledést azonban nem csak hitbéli meggyőződések, hanem aktuálpolitikai érdekek is vezették. A világpolitikai fejlemények azt mutatták, hogy egységfrontba kell tömörülnie a keresztény egyházaknak.⁶⁷

1940-ben a Katolikus Szemle hasábjain látott napvilágot több írás a témában, mintegy újra kezdve az 1937–38-as eszmecsérét, konkrét teológiai eszmefuttatásokkal is.⁶⁸

Még ebben az évben egy gyakorlati lépés is született. A Szent László Társulat, a Református Egyetemes Konvent, a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem és a Julián Iskolaegyesület megállapodást kötött arról, hogy a külföldi magyarság ügyeit érintő tevékenységüket egymással és a Magyarok Világszövetségével összehangolják. Ennek keretében tervbe vették, hogy egységes programot alakítanak ki és a munkáikat felosztják egymás között.⁶⁹

Egy évvel később a Pannonhalmi Szemle hasábjain Kelemen Krizosztom publikált egy írást, mely önmagában még nem az unióról szólt, de alapvetése volt az egy évvel később a Pester Llyod-ban közzé tett tanulmányának, mely viszont már az egyesülés szükségességéről szólt.⁷⁰ 1942-ben a Magyar Szemlében is újra indult az eszmecsere, Lakos Endre szegedi katolikus teológus indította újra, majd Révész Imre debreceni református püspök, Király Kelemen ferences és Máté Elek református teológus szálltak be.⁷¹

Fontos megemlítenünk a Görögkatolikus Szemle egy 1944-es számában megjelent, nem egyházi személy által írt címlapos írást. Ebben említi a szerző, hogy „*A nagy küzdelemben szertartásunk szépségével tudunk hatni a katolikus Egyházon kívül álló tömegekre. Hányan és hányan mondták protestáns magyarok, hogy nagyon szép a katolikus vallás; csak nem értjük, mert latinul végeznek.*”⁷² Továbbá a papi nőszület is felemlíti, ezzel is hangsúlyozva, hogy a görögkatolikus szertartáson és papi életen keresztül jobban megfoghatóak lennének a nem katolikus tömegek, ezért lenne

66 GICZI 2000, 18.

67 GICZI 2000, 20.

68 GICZI 2000, 20–22.

69 GICZI 2000, 22–23.

70 GICZI 2000, 23.

71 KIRÁLY 1965, 76.

72 Görögkatolikus Szemle 1944. jún. 18. 1.

fontos szerepe a hazai görögkatolikusoknak a protestánsokkal való unió elérésében is.

Meg kell említenünk, hogy 1942-ben a SZEMISZ keretein belül is felbukkant a protestánsokkal való egységre törekvés. König Kelemen páter ferences főnök atya a III. éves díszgyűlésen, Budapesten október 6.-án tartott előadást a témában és bejelentette, hogy egy a SZEMISZ-hez hasonló egyesületet kíván létrehozni, mely kifejezetten a reformátusok és katolikusok közeledésének ügyét kívánja szolgálni. De ezzel egyetemben a SZEMISZ is rendezett ankétot a reformátusok irányába való nyitás módozatairól. Egy évvel később pedig imatábort szerveztek a katolikus-protestáns egységért König Kelemen páter vezetésével.⁷³

A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 1943-as nyári táborában az előadások vezérgondolata az egyház egysége volt.⁷⁴ Király/König pedig említ 1965-ben írt könyvében még Kiss Szaléz páter által Debrecenben tartott egységgyűlést is, melyen református felszólaló is volt és az Egyetemi Luther Szövetség, a soproni Evangélikus teológiai ifjúsági kör valamint a kolozsvári evangélikus egyetemi hallgatók kolozsvári VI. kongresszusáról is, mely az egység jegyében zajlott le, de sajnos dátum nélküli mindkettő, azonban 1943-as vagy későbbi eseményekről lehet szó.⁷⁵

Az „Egység útja” c. lap

Ugyan a fent említett szervezet megvalósulásáról nincs tudomásunk, de König Kelemen még a háború végéig sokat tett az általa kívánt egység propagálásáért.

Kifejezetten a katolikus-református egyesülés előmozdítása érdekében indított egy folyóiratot *Egység Útja* címmel. A lap sokkal rövidebb ideig működött, mint a Keleti Egyház, 1943 januárja és 1944 novembere között jelent meg havonta 32 oldalban Budapesten. Alcíme - tudományos folyóirat a katolikus és protestáns hívek közeledésének előmozdítására – beszédes volt. Felelős szerkesztője és felelős kiadója egyaránt König Kelemen OFM volt.

73 GODZSÁK 2017, 38–39.

74 SZENDE ÁKOS: *Dr. Fekete Antal piarista jelentése a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség nyári táborában 1943-ban tartott előadásáról*, in: Magyar egyháztörténeti vázlatok 17 (2005), 153–156., 153.

75 KIRÁLY 1965, 86.

Kőnig – később Király – Kelemen neve már a fentiekben is előfordult és a korszakban is ismert volt, ugyanis 1942-ben megjelent *A keresztény egyházak egysége*. Különös tekintettel a németországi protestantizmusra című könyve sokak érdeklődését felkeltette már. Ezen könyve néhány hónapon belül két kiadást is megélt.⁷⁶ De ekkor még csak a függeléke foglalkozott – mintegy 15 oldalon keresztül – a hazai uniós kérdéssel.

Ő úgy vélte, hogy sajnos a fél évtizede elkezdett párbeszéd megakadt és ezért fontos kiadni egy újságot is a témában.⁷⁷

A lap a magyarországi katolicizmus legmagasabb egyházi köreinek jóváhagyásával jutott el az olvasókhoz.⁷⁸ Kőnig hangsúlyozta, hogy lapja nem elégszik meg a kényszerítő körülmények hatására megvalósuló látszólagos egyházi kibéküléssel, hanem a lényegi egység előmozdításán fáradozik.⁷⁹ A protestánsok is elismerően – bár óvatosan – fogalmaztak a lap indulásakor, Révész Imre a Tiszántúl református püspöke szerint a lap első száma „rendkívül sok jóakaratról és igazi keresztényen tágkeblűségről tanúskodik, noha az egészet nyilvánvaló római katolikus szellem hatja át.”⁸⁰

Bár a lapot a katolikusok adták ki és érték bizonyos támadások protestánsokról, de mindig helyt adott a lap a protestáns véleményeknek is az „Egységvértán” c. rovatban.⁸¹

76 GICZI ZSOLT: *Kőnig Kelemen és Az Egység Útja című folyóirat indulása*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, Szeged, 2002, 99–114. (=GICZI 2002), 103.

77 GICZI 2002, 101.

78 GICZI 2002, 106.

79 GICZI 2002, 110.

80 GICZI 2002, 111.

81 KIRÁLY 1965, 85.

